

Alt er på det nærmeste sagt

Hans-Jørgen Schanz: Menneskene og alt andet
Forlaget Klim
152 sider, 149,95 kr.

Steen Nepper Larsen

Hans-Jørgen Schanz' antropocentriske idéhistorie er medrivende, velskrevet og vedkommende – men også filosofisk problematisk. Hvad blev der af den åbne dialog med andre tænkere, der fisker i de samme rørte vande?

Hans-Jørgen Schanz (f. 1948, professor emeritus i Idéhistorie ved Aarhus Universitet, ryster aldrig på hånden. Heller ikke i sin nye let tilgængelige bog, der end ikke har en litteraturliste endsige én eneste fodnote og er meget karrig i sin omgang med tekstreferencer: Menneskene og alt det andet.

Titlen på bogen siger på det nærmeste alt. Således er han helt sikker på, at der ikke bare må differentieres mellem menneskene og alt det andet, men også mellem natur og kultur. Uden den ringeste anfægtelse proklamerer han: "Vi kan også sige, at natur og kultur er menneskenes jordiske kontekst, sådan har det altid været, og sådan vil det altid blive ved med at være."

Schanz er også mester for at servere en række ikke-reduktionistiske helgarderinger af formen: "Mennesket er ikke kun natur (i bredeste forstand), men heller ikke kun ånd." Mennesket udmærker sig ved, i modsætning til hunde, katte og planter, at stille fundamentale spørgsmål til eksistensen. Hvem er jeg? Hvor kommer vi fra? Hvor skal vi hen? Hvor kom det første af alting fra? Menneskets adelsmærke er, at det ikke bare formår at stille, men også at fastholde fundamentale metafysiske spørgsmål. Og ikke mindst at det løbende tvivler på, om de svar, der viser sig, nu også er sande og overbevisende.

Der er gået ca. 240 år, siden Immanuel Kant stillede sine fire grundlæggende spørgsmål: Hvad kan jeg vide? Hvad bør jeg gøre? Hvad tør jeg håbe? Hvad er et menneske? Det er det sidste stedsegrønne spørgsmål, der optager Schanz i denne bog.

Mennesket som åndsvæsen

Som åndeligt væsen kan det dermed hæve sig over alt andet uden af den grund at bilde sig ind, at det står over alt andet. Schanz slår fast: ”Tænkning er et sprogligt og åndeligt fænomen, som kun forekommer blandt mennesker”. Dertil kommer, at det er noget alle kan, og i tænkningen kan vi gøre os fri af verden og fri af nødvendigheden – for tænkning er frihed. ”Den sproglige frigørelse fra tingene giver erfaringen en frigjorthed og en distance til verden, som er ganske unik blandt levende væsener.” Tænkning drejer sig om mening og fornuft, ikke blot om at bruge en formel forstand, siger Schanz og hans yndede filosofiske hjemmelskvinde, Hannah Arendt, i kor.

Det er Schanz’ påstand, at der næppe er sket den store ændring i den rent menneskelige evolution de sidste 2500 år. ”Hjernen eller kroppen har ikke synligt ændret sig i dette tidsspand.”. Med K.E. Løgstrup som hjemmelsmand fastholder han, at sansningen er ahistorisk. Sansningens historieløshed giver menneskelivet en form, der ikke kan gennemhistoriseres.

Bogens centrale præmis er, at mennesket er et mysterium for sig selv og andre, og at videnskaberne (det være sig Big Bang-teorier, kvantefysik, DNA-forskning, neurobiologi og hjernevidenskab, evolutionsantropologi, kognitionsteori eller for den sags skyld konstruktivistisk kulturteori og sociologi) aldrig kan sætte den definitive og altforklarende stopklods for menneskets spørgen. ”Videnskabelige udsagn med al-prætention vil altid være selvrefuterende, som det hedder filosofisk.”

Ifølge Schanz vil naturvidenskaben aldrig kunne komme til at forklare og forudse menneskenes mulighed for spontanitet, dvs. menneskenes i bund og grund uforudsigelige handlinger, endsize én gang for alle kunne definere og begrebsliggøre, hvad ånd er. Men det hindrer ikke videnskaberne i at gøre fremskridt, og Schanz medgiver, at eksempelvis idéerne om det levendes selvorganisering og den selvindividerende subjektivitet er bedre og derfor på sin vis ’sandere’ end ahistoriske forestillinger om hhv. biologisk og menneskeligt liv. Da senmiddelalderens store filosof Duns Scotus ’opdagede’ det dynamiske subjekt, lærte vi simpelthen at tænke på en ny og langt bedre facon, end det var muligt ved hjælp af den klassiske substanstænkning.

En medrivende fortælling

Schanz byder på en medrivende idéhistorisk og overbliksgivende fortælling. Nye læsere kan med fordel begynde her. Mindst siden antikken har mennesket undret sig over, hvad der adskiller mennesket fra alt det andet, fra planeterne, stenene, vandet, dyrene, planterne etc. For grækerne var menneskene en del af kosmos, for de kristne var mennesket en del af skabelsen og som den eneste art skabt i Guds billede. For oplysningstænkere var mennesket et med fornuft udstyret og reflekterende socialt dyr, der var meget mere end et dyr. Det var

foranderligt og kunne skabe historie og ændre på såvel sin egen natur som på den ydre natur. I moderne samfund bliver tids- og rumkoordinaterne dynamiske, og menneskets natur transformeret til andennatur.

Faktisk bør der ikke tales om mennesket i éntal, men snarere om mennesker i flertal, da plurale, menneskelige sammenhænge og intersubjektive udvekslinger er af sproglig og kommunikativ karakter og altid binder menneskene til noget ikke blot privat eller selvgenereret.

Schanz' credo lyder: "Frihed er intersubjektiv" – det samme er muligheden for politik, videnskabsudvikling og samfundsmæssig refleksion angående det foranderlige livs muligheder og regler. Intet menneske kan være selvberørende. Den sociale kontekst kan ikke renses eller tænkes væk. Med Schanz' ord: Man handler med og evt. imod andre mennesker..."man kan ikke handle med naturen eller med en hund."

Filosofiske indvendinger

Den selvforvissede idéhistorieskrivning er ikke sønderligt optaget af samtidens filosofiske stridigheder. Således undrer og skuffer det mig, at Schanz ikke går aktivt i clinch med forsøgene på at afvikle den dualistiske vesterlandske tænkning, der opdeler verden i natur og kultur, stof og bevidsthed, menneske og ikke-menneske etc. til fordel for en Object Oriented Ontology, en materiel ontologi, en spekulativ realisme, en teori om Vibrant Matters ... (kært barn har mange navne). Han mener nok ikke, der er grund til at beskæftige sig med noget så latterligt som disse eksplicit antropocentrismekritiske, decentreringsorienterede, civilisationskritiske og besindighedsdominerede tilgange til alt det, der er, og som mennesket har 'fucket up' igennem århundreder og måske ligefrem fejlkonciperet i årtusinder. Men det kunne da have været elementært spændende at læse den modernitetsteoretiske og normativt funderede århusianske mestertænker tage livtag med disse anmassende alternative tanker, selvom de nu langt fra alle til hobe umiddelbart er overbevisende.

Fundamentalt spændende kunne det også have været, om Schanz havde haft en faible for evolutionær antropologi (Terrence Deacon, Michael Tomasello, Stephen Mithen...). Hvornår kom eksempelvis transcendenzen ind i menneskets verden, og for den sags skyld: sproget? Det forekommer mig, at han har ret, når han skriver: "Dyr er befriet for, eller rettere berøvet, transcendenzen. Det gælder alt levende, altså dyr og planter – men for menneskene er det det særegne, at ånden udvirker, at det ikke kun er henvist til verden." Men til gengæld er det ikke sikkert, at han har ret i at hævde: For en hund er der ikke noget ud over det, som er håndgribeligt i verden." Hvor ved han det fra? Kan hunde ikke gennemrystes (mere eller mindre ubevidst og sprogløst) af dødsangst og fødselstraumer?

Kan kun mennesker tyde tegn og fortolker? Det er der intet, der tyder på. Celler, planter og dyr indgår nemlig også i mangfoldige semiotiske processer. Menneskebevidsthed har ikke monopol på at deltage i det levendes semiosis. Her ville en dialog med biosemiotiske forskere som Jesper Hoffmeyer, Claus Emmeche, Paul Cogley, Kalevi Kull og Theresa Schilhab have været på sin plads. Schanz deler ikke Heideggers berygtede diktum om, at videnskaben ikke tænker – men kun filosofien (eller måske rettere: kun fundamental- og eksistentialontologien). Men det er meget irriterende, at Schanz ikke lader sig anfægte af begavet og nybrydende forsknings erkendelser og herligt afvigende tilgange. Det er heller ikke hos idéhistorieprofessoren, at man skal finde refleksioner over, om der kan være perspektiv i - som Bruno Latour - at se nærmere på aktanterne i bredeste forstand og ikke udelukkende koncentrere sig om de humane aktører inden for (videnskabs)sociologien.

Dertil kommer, som eksempelvis professor i antropologi ved Collège de France, Philippe Descola (f. 1949), fremfører i et interview i Nordens bedste tidsskrift *Vagant* (#3-4, 2019: 208-213), at "... studiet af folkegrupper rundt om i verden viser at skillet mellem natur og kultur slett ikke er universelt. Faktisk er den opfatningen av verden som jeg kalder 'det store skillet' bare å finne i det moderne Vesten (op.cit., s.209).

Ingen sprogkritik

Schanz er ikke sprogkritiker og faktisk hellere ikke aktivt udøvende begrebshistoriker. Han er spro pragmatiker. Havde han været interesseret i aktivt at diskutere, hvad der sker med sproget og med selvforståelsen, når mennesket begynder at se sig selv i Guds billede for siden hen at koble en profaneret udgave af denne Bildungs- og spejlingstanke til en slidstærk dannelsesstækning, så ville bogen have fået en langt mere metarefleksiv tilgang til sprogets og tænkningens udvikling. Som det er nu, er Schanz' forhoppethed på på én gang at universalisere og ex post modernitetscelebrere det indtrufne, så han afstår fra at tænke sproghistorisk, sprogkritisk og begrebsfornyende. Det er ærgerligt, for man ville da pokkers gerne læse mere fra hans velskrivende pen om disse 'sager'. Schanz' problem er ikke, at han er doven, men at han er umiskendeligt selvoverbevist. Men medgives må det, at der er Schwung i en sentens som denne: "Sprog er alles og ingens og under alle omstændigheder det mest intersubjektive, som findes."

Noget helt andet er, om grækerne over én kam var "tingsmetafysikere", som han hævder. Flere af dem var da snarere dynamiske procesontologer, før dette begreb vel at mærke var blevet 'opfundet'. Og når han skriver om fænomenologien, føler han sig heller ikke kaldet til at indlede en samtale med kropsfænomenologien fra Maurice Merleau-Ponty og Hermann Schmitz til Maxine Sheets-Johnstone, Ole Fogh Kirkeby, Dan Zahavi og Thomas Fuchs.

Det undrer mig også, at han ikke fører en åben, kritisk og fortløbende dialog

med Jürgen Habermas, for jeg fornemmer tydeligt, at Schanz har været i færd med at læse den 90-årige filosof og sociologs nye gigantværk i to bind: *Auch eine Geschichte der Philosophie* (2019), mens han skrev dette lille værk (se fx s.24-25, 33, 50, 54-55, 56...); men han har nok ment, at der ville blive tale om et stilbrud, hvis han skulle have givet sig til at diskutere, hvordan omgangen med den teologisk-semantiske arv på den mest komplekse måde kom til på én gang at muliggøre og at præge den moderne (dualistiske) tænknings fødsel, evidente sejrsgang og skæbneagtigt-aktuelle selvdestruktionspotentialer. Men det gør det ærligt talt også lidt for nemt og en smule kedeligt.

**Steen Nepper Larsen, lektor ved DPU, Campus Emdrup, Aarhus
Universitet**

Andmeldelse
Alt er på det nærmeste sagt